

5.2.2010

Opetusministeriö

PL 29 00023 VALTIONEUVOSTO

anne.luoto-halvari@minedu.fi

Asia: **Lausunto raporttiin Opetuksen ja tutkimuksen toimintaympäristö 2020 – korkeakoulukirjastojen kehittäminen digitaaliseksi palveluverkoksi.**

Viite: Lausuntopyyntö 3.12.2009/22.12.2009 OPM

Erikoiskirjastojen neuvoston lausunto opetusministeriölle

Erikoiskirjastojen neuvosto pitää hyvänä, että korkeakoulujen kirjastojen kehittämistä on toimeksiannossa pyritty lähestymään koko kirjastoverkon kannalta. Otimme jo kantaa raportin luonnokseen niiltä osin kuin siinä tuotiin esille asioita, jotka liittyvät läheisesti erikoiskirjastoihin. Toivomme, että jatkossa tiedon infrastruktuurin kehittämiseen liittyviä hankkeita suunniteltaessa vielä enemmän kiinnitettäisiin huomiota Erikoiskirjastojen neuvoston esille nostamiin seikkoihin, eritoten yhteistyön kehittämiseen kirjastosektorien välillä, sen konkretisointiin uusia palveluita kehitettäessä sekä organisaatorajat ylittäviin malleihin ja toimintatapoihin, jotta kaikkien tutkimusta ja selvitystyötä tekevien organisaatioiden tiedon infrastruktuuri vastaisi olemassa olevia tietotarpeita.

Korkeatasoisen ja tarpeet täyttävän tiedon infrastruktuurin luominen sitä tarvitsevien organisaatioiden käyttöön edellyttää **kaikkien kirjastosektorien yhteistyötä**. Konkreetit toimet ja kehittäminen raportissa tuodaan esille erityisesti korkeakouluissa tapahtuvan tutkimuksen ja opetuksen näkökulmasta. Erikoiskirjastojen neuvostoa huolettaa ensinnäkin, että moninaiset **työelämän tietotarpeet** eivät tule huomioitua. Kytkeä korkeakoulujen ulkopuolisiin tietohuoltoon hoitaviin organisaatioihin puuttuu. Toiseksi raportissa kirjasto- ja tietopalvelustrategiat nähdään **alueellisesta perspektiivistä**. Korkeakoulukirjastojen näkökulmasta lähtökohta saattaa olla riittävä tiedon infrastruktuurin kehittämisessä ja tietohuollossa. Erikoiskirjastojen neuvoston jäsenten kannalta **valtakunnallinen näkökulma** olisi erittäin tärkeä, varsinkin, jos korkeakouluorganisaatioissa panostetaan painoaloihin ja siten organisaatiot erikoistuvat osaamisalueiltaan. Miten tällöin turvataan sellaisten tutkimusta ja selvitystä tekevien tahojen tieto- ja kirjastopalvelut, jotka eivät ole edustettuina kyseisellä alueella? Korkeakoulujen erikoistuminen on yksi peruste sille, että löydetään ratkaisu eri organisaatioissa tarvittavien tietoaineistojen ja organisatorisista rajoista riippumaton saanti. Erikoiskirjastojen neuvoston mielestä alueellisten strategioiden lisäksi olisi laadittava **kansallisen tason tutkimuksen ja tieteen tekemisen tietohuoltostrategia, joka huomioi kaikki tutkimusta ja selvitystyötä tekevät organisaatiot.**

Toivomme, että tämän kehittämiseen otetaan mukaan Erikoiskirjastojen neuvosto, sillä monet jäsenemme ovat kansallisen tason toimijoita ja palvelevat valtakunnallisesti.

Suomessa korkeakoulujen välinen yhteistyö ja tähän pohjautuva palveluiden kehittäminen on tuottanut käyttäjien kannalta erinomaisia tuloksia ja saanut ansaittua huomiota ulkomailla. Yhteistyö olisi mahdollista laajentaa koskemaan myös korkeakoulujen ulkopuolella toimivia tutkimus- ja selvitystyötä tekeviä organisaatioita tiedon infrastruktuuria kehitettäessä. Koskemaan tasavertaisesti kaikkia organisaatioita. Tämä edistäisi parhaiten Suomen selviytymistä kovassa kansainvälisessä kilpailussa.

Seuraavassa nostamme esille raportista muutamia seikkoja, jotka Erikoiskirjastojen kannalta ovat merkityksellisimpiä.

Kirjastojen rakenteellinen kehittäminen

Raportin yhtenä tehtävänä oli laatia suositukset korkeakoulukirjastojen kehittämiseksi lähtökohtana mm. kirjastojen määrän väheneminen. Myös monissa erikoiskirjastoissa rakenteellinen kehittäminen on merkinnyt niiden lakkauttamisia ja yhdistämissä suurempiin kirjastoihin, kuten yliopistokirjastoihin. Kirjastojen lukumäärän vähenemisen vuoksi raportissa tuodaankin esille, että kirjastopalveluiden toteuttamiseksi tulisi luoda alueellisia kirjasto- ja tietopalvelustrategioita ja sopimusmalleja näiden toteuttamiseksi (s. 12). Erikoiskirjastojen neuvosto pitää hyvänä, että raportti suositaa tässä muutoksessa kaikkien kirjastosektoreiden yhteistyötä. **Neuvosto mielestä yhteistyötä yleensä ja eritoten nyt, kun organisaatiot ovat muutoksessa, tulisi tiivistää eri kirjastosektoreiden välillä.** Tällöin kaikkien tutkimus- ja selvitystyötä tekevien organisaatioiden mahdollisuudet hyödyntää raportissa esille tulevia tietohuollon kehittämishankkeita paranisivat. Kirjastosektoreiden yhteistyössä tulisi päästä konkreettiin toimintaan jonka tuloksena kehitetään palvelut taakaavia sopimusmalleja ja toimintatapoja.

Yhtenä toiminta-ajatuksena korkeakoulukirjastojen kehittämiseksi raportti ennakoiki myös kirjastojen **integroitumista paremmin kehysorganisaationsa tutkimukseen** (s. 11). Mainitaan myös erikoisinformatiikot toiminnan toteuttajina (s. 25). Korkeakoulukirjastojen toimintamallin kehittämistä näin Erikoiskirjastojen neuvosto pitää erinomaisena korkeakoulujen kannalta. Neuvosto toteaa, että mahdollisuuksia tähän saattaa tuoda Kansalliskirjaston keskitettyjen palveluiden lisääminen. Olisi kuitenkin turvattava korkeakoulukirjastojen resurssit, että uusia tutkimuksen palveluita voidaan systemaattisesti kehittää. Neuvoston mielestä **korkeakoulukirjastoissa integroitumisen tutkimukseen tulisi ulottua myös oman kehysorganisaation ulkopuolelle innovaatioketjujen sekä hallinnon- ja sektorirajat ylittävän kansallisen tietohuollon tukemiseksi.** Erikoiskirjastojen neuvosto näkee tässä hyvän mahdollisuuden **erikoiskirjastojen ja korkeakoulukirjastojen väliselle yhteistyölle.** Neuvoston jäsenten toiminnalle omassa kehysorganisaatiossa lähtökohtana on organisaatiossa tehtävän tutkimuksen palveleminen alaan liittyvän sisällöllisen erityisosaamisen avulla ja/tai valtakunnalliset palvelut erityisalalla. Neuvosto katsookin, että korkeakoulukirjastojen ja erikoiskirjastojen välinen yhteistyö tutkija- ja asi-

antuntijapalveluiden kehittämisessä edistäisi valtakunnallisia tietohuoltopalveluita, kun myös korkeakoulujen ulkopuolisissa organisaatioissa toimivien tutkimusta ja selvitystyötä tekevien tietotarpeisiin vastattaisiin.

Erikoiskirjastojen neuvosto esittää, että **yhteistyön kehittämiselle olisi mahdollisuus valtakunnallisella tasolla raportissa esille tuodun neuvoston (s. 30) puitteissa siten, että korkeakoulukirjastojen lisäksi toimijat tulisivat Erikoiskirjastojen neuvostosta**. Käytännön toiminta ja esim. alueellinen yhteistyö voisi tapahtua ao. alueen kirjasto- ja tietopalveluorganisaatioiden kesken alueellisten ja organisaatioiden lähtökohtien mukaan. Ratkaisuvälineenä sektorikohtaisten rajojen aiheuttamiin ongelmiin tarvittavien tietoaineistojen käyttöön saannissa kaikissa näissä organisaatioissa Erikoiskirjastojen neuvosto esittää edelleen **sekä sektoritutkimuksen neuvottelukunnan että eri ministeriöiden ja muiden organisaatioiden tutkimusjohdon yhteistyötä**. Raportissa tuodaankin selvästi esille, että sektorikohtaiset rajat estävät verkkoaineistojen laajaa saatavuutta (s. 44). Yhteistyön ja sen institutionalisoiminen tarpeellisessa määrin loisi keinot tutkimuksen tiedon infrastruktuurin turvaamiseksi koko maassa ja kaikille tutkimusta ja selvitystyötä tekeville organisaatioille.

Kansalliskirjaston keskitettyjen palveluiden vahvistaminen

Kansalliskirjaston keskitettyjen palveluiden kehittäminen on Erikoiskirjastojen neuvoston jäsenten kannalta ensi ensiarvoisen tärkeää. **Kansallinen rahoitus tulee neuvoston mielestä suunnata koko kirjastoverkon käytössä olevien keskitettyjen palveluiden kehittämiseen**. Näiden palveluiden kehittämisen kustannusvaikutukset tulee huomioida Kansalliskirjastoa rahoituksessa.

Erikoiskirjastojen neuvosto pitää hyvänä raportissa esille tuotua nk. **perusaineistoesitys** tietoaineistojen laajan käytön esteitä poistavana (s. 44). Tärkeä yleisperiaate Erikoiskirjastojen neuvoston edustamien tahojen kannalta on se, että Kansalliskirjasto keskitettyjä palveluita ja tietojärjestelmiä kehittäessään luo puitteita, joita neuvoston jäsenet voivat mahdollisuuksiensa ja tarpeidensa mukaan käyttää. Maksullisia (kuten kansainväliset tietoaineistot) kirjastosektoreille suunnattavia palveluita tuotettaessa Erikoiskirjastojen neuvoston jäsenille keskeistä on **palveluiden käyttöön oton mahdollistaminen taloudellisesti**. Esim. aineistojen tasavertaista käyttöä yli sektorirajojen voidaan parhaiten edistää, kun löydetään taloudellisesti järkevät ratkaisut myös muita kuin opetusministeriön hallinnonalaan kuuluvia julkisia organisaatioita varten. Erikoiskirjastojen neuvosto toivoo, että **myös teknisiä ratkaisuja tehtäessä** huomioidaan erikoiskirjastoissa käytössä olevat järjestelmät. Tämä tulee huomioida esimerkiksi tulevan yhteisluettelon laajentamisen yhteydessä kaikkia kirjastosektorit käsittäväksi. Jotta pienillä erikoiskirjastoilla olisi käytännössä mahdollisuus liittyä järjestelmään, olisi huomioitava niiden erilaiset tekniset ja taloudelliset edellytykset. Yhteisluettelon tulisi olla järjestelmäarkkitehtuuriltaan sellainen, että eri järjestelmiin pohjautuvat tietokannat voidaan yhdistää luetteloon.

Raportissa esitetään myös **julkaisuarkistopalveluiden** keskittämistä teknisen ratkaisun ja palvelimen osalta (s. 15). Erikoiskirjastojen neuvosto pitää esitettyä mallia hyvänä sikäli kun siinä huomioidaan myös muut kuin korkeakouluissa tuotetut julkaisut. Olisi ensiarvoisen tärkeää, että myös muualla kuin korkeakouluissa tuotettu tutkimus- ja selvitysjulkaiseminen olisi tallennettavissa järjestelmään ja siten helposti käyttöön saatavissa. Toteutuksessa olisi tehtävä yhteistyötä kirjastosektoreiden välillä ja toteutettava malli, joka on teknisesti helposti käyttöön otettava ja jonka kustannukset perustuisivat käyttöön.

Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston kehittäminen sekä kirjastojen välinen yhteistyö

Erikoiskirjastojen neuvosto kannattaa mallia jossa **Varastokirjasto yhdistetään Kansalliskirjastoon tuottamaan keskitettyjä maksuttomia palveluja koko kirjastoverkolle**. Tällä mallilla neuvoston mielestä on löydettävissä ratkaisut, joilla kansallisesti merkittävät palvelut voidaan tuottaa tehokkaasti. Neuvosto haluaa myös korostaa, että kirjastoverkoston eri sektorien ja palveluiden käyttäjien vaikutusmahdollisuudet turvataan, kun koko verkostolle suunnattavia palveluja suunnitellaan ja kehitetään.

Erikoiskirjastojen neuvosto kannattaa suositusta, jossa **Varastokirjaston palveluiden maksuttomuus** varmistetaan säädöksin. Neuvoston jäsenten kannalta Varastokirjaston palveluiden helppo saatavuus ja maksuttomuus ovat ensiarvoisen tärkeää.

Erikoiskirjastojen **aineistojen siirto** Varastokirjastoon näyttää olevan lisääntymässä. Varastokirjaston **tilasuunnittelussa** nämä siirrot on huomioitava. Varastokirjaston toimintaa kehitettäessä myös erikoiskirjastojen lähettämien **aineistojen omistussuhteet** tulee selvittää.

Erikoiskirjastojen neuvosto katsoo, että myös **Varastokirjaston tietokantoja on kehitettävä** haettavuuden parantamiseksi esimerkiksi tietokantapoiminnalla.

Digitaaliset kirjasto- ja tietopalvelut kaikkien tutkimusta ja selvitystyötä tekevien organisaatioiden käyttöön

Raportissa esitetään mallia, jossa vahvistettaisiin Kansalliskirjaston tuottamia keskitettyjä palveluita. Yhtenä suosituksena raportti esittää, että tutkimuksen tarvitsemat tietoaineistot hankittaisiin keskitetysti. Suositus mainitsee korkeakoulut ja tutkimuslaitokset (s. 14). Erikoiskirjastojen neuvosto kannattaa suositusta ja haluaa täsmentää, että **kansallisesti kattavan digitaalisten kirjasto- ja tietopalveluiden verkon tulisi palvella suomalaisen korkeakoululaitoksen lisäksi kaikkia suomalaisia tutkimusta ja selvitystyötä tekeviä organisaatioita**. Erikoiskirjastojen neuvosto katsoo, että jos keskitettyjen elektronisten aineistojen välitys laajenee, on luotava malli, jolla erikoiskirjastojen neuvoston jäsenet voivat saattaa kehysorganisaatioidensa tietotarpeet esille ja löytää niihin aineistojen käytön mahdollistavat hinnoitteluperusteet. Erikoiskirjastojen neuvoston jäsenten

kehysorganisaatioissa tehdään tutkimusta ja selvitystyötä, joka edellyttää vastaavan ta-
soisten tietoineistojen käyttöön saamista kuin mitä korkeakouluissa tällä hetkellä on tar-
jolla.

Tekijänoikeudet

Raportissa tuodaan vahvasti esille tutkimuksen, opetuksen ja kirjastojen tarpeet tekijänoi-
keuksien käsittelyn yhteydessä. Erikoiskirjastojen neuvosto haluaa tuoda esille, että teki-
jänoikeuslakia kehitettäessä tulisi huomioida myös **muualla kuin korkeakouluissa teh-
tävän tutkimuksen tarpeet**. Erikoiskirjastojen kehysorganisaatioissa tehtävän tutkimuk-
sen ja niiden kirjastojen ja tietopalveluiden tarpeet hyödyntää esim. digitointitekniikoita ja
hyötyä ns. reilun käytön mahdollisuuksista tulee ottaa huomioon lakia kehitettäessä.

Erikoiskirjastojen asema yleensäkin tekijänoikeuslainsäädäntöä laadittaessa olisi otettava
huomioon. **Lain tulisi jatkossa tunnustaa erikoiskirjastot nimenomaan kirjastoi-
na**, jolloin niille kuuluisi samat tekijänoikeuslaissa määritellyt oikeudet kuin esim. korkea-
koulukirjastoille.

Erikoiskirjastojen neuvoston puolesta

Janne Ranta

Erikoiskirjastojen neuvoston työvaliokunnan puheenjohtaja

Eila Vainikka

Erikoiskirjastojen neuvoston työvaliokunnan varapuheenjohtaja

Maria Söderholm

Erikoiskirjastojen neuvoston työvaliokunnan jäsen